

הסיכום והניתוח ממערכי השיעור לשירת המאה ה-20

כתה וערך המורה: אלי פרה

נגד פרדה / נתן זך
החֵיט שְׁלִי הוּא נֶגֶד פְּרֵדָה.
לְכֹן, כִּד אָמַר, לֹא יִסַּע עוֹד, אִינּוּ
רוּצָה לְהַפְרֵד מִבְּתוֹ הִיחִידָה. הוּא בְּהַחֲלֵט
נֶגֶד פְּרֵדָה.

פַּעַם נִפְרַד מֵאִשְׁתּוֹ וְאוֹתָהּ
שׁוֹב לֹא רָאָה (אוֹשׁוּיָץ). נִפְרַד
מִשְׁלֹשׁ אַחִיוֹתָיו וְאֵף אוֹתָן
לֹא רָאָה (בוֹכְנוֹאֵלֵד). פַּעַם
נִפְרַד מֵאִמּוֹ (אָבִיו מֵת בְּשִׁיבָה
טוֹבָה) עֶכְשָׁו הוּא
נֶגֶד פְּרֵדָה.

בְּפְרָלִין הוּא הָיָה
מוֹדְעוֹ וְיִדְיָדוֹ שֶׁל אָבִי. הֵם בְּלוּ בְּנַעֲיָמִים
בְּפְרָלִין הָיָא. אוֹתָהּ תִּקְוָה
חֲלָפָה, אֶרוּחָה. מַעֲתָה
לְעוֹלָם לֹא יִסַּע. הוּא
בְּהַחֲלֵט
(אָבִי מֵת בִּינְתִים)
נֶגֶד פְּרֵדָה.

השיר "נגד פרידה" של נתן זך בהחלט ניתן לסווגו לאותה משבצת של "שירי שואה" בבירור ובעיקר בשל אֶזְפוֹר שמוֹתֵיהֶם של מחנות המוות "אשוויץ" ו"בוכנאלד" אולם השיר שלפנינו שונה במהות ובתוכן משאר שירי שואה שאנו לומדים בתוכנית הלימודים כמו: "כתוב בעיפרון"; עדות של דן פגיס; "נדר" של אברהם שלונסקי ועוד.

השיר בעצם מספר "סיפור" המובא בצורת שיר: החייט של הדובר "נגד פרידה" כי הוא שָׁבַע פרידות מכאיבות בעבר; מִבְּתוֹ הִיחִידָה, מאשתו, משלוש אחיותיו ומאמו, כולן נספו בשואה ולכן זְכַר-הַפְּרִידוֹת הֵן הַשְּׂאִירוֹ בּוֹ צִלְקַת עֵמוּקָה כֹּל כֵּךְ שֶׁבְּגִלְלָן כֹּל פְּרִידָה עֵתִידִית תִּהְיֶה מִכְּאִיבָה וְתִזְכֹּר לּוֹ אֵת פְּרִידוֹתָיו מֵהַעֲבֵר. גַּם מֵאִבּוֹ הוּא נִפְרַד, הוּא מֵת בְּשִׁיבָה טוֹבָה. גַּם זֶה הֵייתָה פְּרִידָה מִכְּאִיבָה לַמְרוֹת שֶׁהוּא מֵת "מוֹת טִבְעִי" וְלֹא נִגְרַס בְּמִכּוֹנֵת הַהִשְׁמָדָה שֶׁל מַחֲנוֹת הַמוֹת. הוּא הַצְּלִיחַ לְשֵׁרֹד אֵת הַשְּׂוֹאָה. אֵךְ עַצֵּם זֶה שֶׁהוּא הַזְּכִיר שֶׁאִבּוֹ מֵת, מֵהוּוֹה עֵבוֹרוֹ גַּם פְּרִידָה כּוֹאֲבָת. וְלִכֵּן הוּא לֹא רוּצָה יוֹתֵר לְהִפְרֵד מִשׁוֹם אִישׁ וּמִשׁוֹם מִקּוֹם. וְהַחֲלִטוֹת הַזֹּאת שֶׁהוּא נֶגֶד פְּרִידָה, מִדְּגִישׁ הַמְשׁוֹרֵר בְּמִילִים: "הוּא בְּהַחֲלֵט נֶגֶד פְּרֵדָה" וּבְבִית הַשְּׁנִי מוֹסִיף וְנוֹתֵן הַדְּגֵשׁ לְדַבְרִים: "עֶכְשָׁו הוּא נֶגֶד פְּרֵדָה", כְּלוֹמֵר לְאוֹר הַעֲבֵר, הַמִּסְקָנָה מִסִּיפּוֹר חִייוֹ שֶׁל הַחִיֵּיט הִיא שֶׁהוּא לֹא רוּצָה לְהִיזְכֵּר בְּפְרִידוֹת מֵהַעֲבֵר, וְהַמְתָּכּוֹן הַטוֹב בְּיוֹתֵר בְּשִׁבְלוֹ לֹא לְהִיזְכֵּר בְּכַאֵב הַפְּרִידוֹת הֵן הִיא, שֶׁהוּא לֹא יִסַּע וְלֹא יִפְרַד עוֹד. זֶה הַמִּסְקָנָה מִ"הַסִּיפּוֹר" שֶׁל חִיֵּי הַחִיֵּיט. הוּא לֹא יִסַּע...!

לאיפה לא ייסע? – אין תשובה לעניין זה בשיר. לא ייסע בכלל לשום מקום כדי לא ליצור מצב של פרידה? או שלא ייסע חזרה לברלין, אותה ברלין מהתקופה ההיא, הארורה, למסע שורשים למשל? המשורר משאיר את התשובה לקוראיו, כי התשובה אינה רלוונטית לנושא השיר ולעניין.

עד כאן בעצם תוכנו של השיר. אולם מעבר לתוכן הדברים, החשיבות לנושא השיר ולשיר כולו הוא לא בתוכן עצמו, אם כי בלעדיו אין להבין את המשמעויות הנסתרות שבו, החשיבות הוא בדרך, באופן מסירת נושא-השיר. נ. זך כנאמן לדרכו השירית וכמוביל את סגנון השירה הצעירה והמודרנית, מעביר את תוכן השיר **בזיכרון והכאב** של מות הקרובים בשואה, **באיפוק הרגש וכיבושו**. הוא עושה זאת כבדרך אגב בשיחתו עם החייט שלו. בהצהרה ה***מינורית** הזאת (***מינורית**: זעירה, חלושה) שהחייט אומר לו שהוא נגד פרידה, מוביל אותנו המשורר להבין את סיבותיו של החייט; מדוע הוא נגד פרידה. כי מטען הזיכרון והכאב גדול. אבל הוא לא משתמש לנמק את סיבותיו למה הוא נגד פרידה במילים גבוהות וזועמות. אינו מפרט את זוועות השואה, אלא רק מונה, כבדרך אגב, את שמות מחנות הריכוז והמוות בסוגריים. משמע כאֶזכור-נלווה, בדרך הילוכו של ספור חיי החייט ומשפחתו.

נושא השיר הוא כמובן הכאב והזיכרון בכלל ותחושת כאב-הפרדה בפרט, לאלה שנספו בשואה והותירו את החיים ל"זכור ולא לסלוח" – לשאת את המטען הכבד של הכאב והזיכרון והפרדות לאלה שנספו ונשארו מאחוריהם בקברות-אחים, לאחר עינויי הסבל במחנות.

החייט היה ***מודעו** של אביו (***מודעו**: מֶכָר, איש קרוב, שֶׁכֵן) וידידו. הקרבה הזאת בין הדובר וחייטו, איננה רק בהיכרות עמו, זו הכרות מהודקת, שיש לה שורשים מהעבר, עוד מימי אביו בגולה, ולא סתם בגולה, אלא בברלין שלפני המלחמה. התקופה בה החיים נעו במסלולם הטבעי, עדיין, והם דברו ביניהם בחופשיות ובידידות. על כן למרות שהשיר בנוי משלושה בתים לא סימטריים השיר בכללו בנוי בעצם משני חלקים: החלק האחד תיאור כאב הפרדה של החייט מאהוביו (אמו, אחיותיו, אשתו ובתו) והסיבות לכאב הזה ע"י ציון שמותיהם של מחנות הריכוז, מחנות המוות (אשוויץ ובוכנאלד) זה העבר הקשה הטראומטי, ואילו החלק השני בשיר מתאר את העבר של טרום השואה, בה אביו והחייט "**בְּלוּ בְּנַעֲיָמִים**" בברלין. יש כאן תקבולת ניגודית; העיר היא אותה עיר, ברלין, וגם התקופה היא אותה התקופה "הארורה" זו התקבולת ואילו הניגוד הוא בין טרום השואה שם בילו בנעימים אביו והחייט, לבין השואה עצמה. שם מתו משפחתו כולה ובה מתוארת החוויה הקשה של מוות וכאב הפרדה.

מצד אחד תיאור מצבו של החייט הכואב את פרידותיו מעורר רחמים והזדהות, בשל ההצהרה, שהוא "נגד פרידה". כמו כל ניצול שואה המספר את סיפורו האישי. ההזדהות עם דמותו של החייט, היא לא רק בהיותו עירי חסר כל קרבה משפחתית (אפילו אבי של הדובר מת כבר ועל כן אין לא שום קרוב ומכר, מלבד לְקוּחוּ, המשורר) ההזדהות עמו נובעת מעצם הביטוי שהוא נגד פרידה. הפרידה הכואבת היא המוטיב המוביל, כשנבין את הסיבות נעמיק את ההזדהות עמו. זה הרבה יותר מאופק מאותם ניצולי שואה למשל, הזועמים בחמת כאב ובדבור רם, שהם נגד להשליך פת לחם לזבל, אפילו יבשה, כי עינויי הסבל של הרעב במחנות, מונע מהם להשלים עם התופעה של זריקת פרוסת לחם, סתם כך לפח. החייט שבשיר כאילו משוחח עם הדובר, מעין שיחת-רעים טריוויאלית, ומודיע לו, כבדרך אגב, שהוא נגד פרידה. המשורר, כשהבין למה הוא נגד, הוסיף משל עצמו את ההערה שהחייט הוא נגד פרידה **בהחלט**.

זאת הוספה מאוחרת כהבנתו של הדובר, מדוע החייט נגד פרידה. ומוסיף המשורר: "מַעֲתָה לְעוֹלָם לֹא יִסַּע." וגם אביו של הדובר "מת בינתיים" ואין מי שיחלוק עם החייט את זיכרון-כאבו מלבד המשורר. אין בשיר מילים בעלות מטען של זעם, נקם ורגש מתעורר. נתן זך מעביר את הנושא דרך פריזמה מסוננת היטב של איפוק וחדירה לעומק למניעיו של החייט. הקורא צריך לחשוב ולהבין מדוע החייט הוא נגד. ודרך ההבנה יוצרת את רגש ההזדהות עמו. המילה "הקשה" היחידה בשיר היא באזכור שמות מחנות ההשמדה אושויץ ובוכנואלד ובתיאור התקופה כתקופה "ארורה" בברלין. אבי-המשורר והחייט "בִּלּוֹ בְּנַעֲיִמִים בְּבֶרְלִין הָיָא. אוֹתָהּ תִּקְוָה חֲלָפָה, אֲרוּרָה. המילה "ארורה" מנוטרלת בתיאור התנהלותם של האב והחייט: הם בילו בנעימים. הפער בין התקופה בה בילו בנעימים אביו של הדובר והחייט לבין ההחלטיות של החייט שלא יסע יותר לעולם כי הוא נגד פרידה בהחלט, הוא שמעצים יותר את ההזדהות ואת רגש האימפטיה שלנו לסיפורו של החייט.

דרכי העיצוב:

- א. כותרת השיר נושאת בקרבה את נושא השיר, אולם ברמיזה עקיפה, ובלי לקרוא את כל השיר לא נבין; מי נגד פרדה? למה שמישהו יהיה נגד פרידה? נגד פרידה ממי, מגבר אוהב לאהובתו? מאישה מאוהבת לגבר שעזבה? בתוך המשפחה? רק בקריאת כל השיר הנושא מתבהר.
- ב. החלוקה הפנימית בשיר, למרות שהוא בן שלושה בתים הוא למעשה מחולק לשניים, בים התקופה של טרום שואה שם בילו בנעימים לבין השואה עצמה שם שרר המוות וכאב הפרידות. ג. השימוש המפתיע בסוגריים להעביר את המסר של כאב הפרידה ואת סבלו של החייט באיפוק ולא בתחושת זעם ותחושת נקם. עניין הגורם לקורא רגש הזדהות ואימפטיה.
- ד. התקבולת הניגודית של אותה ברלין ואתה תקופה, זו התקבולת והניגוד בין הבילוי בנימים בטרום השואה לבין היגון לזכר מותם של משפחתו ואהוביו של החייט וכאב הפרידה מהם.